

OSMANLI HUKUKUNDA BİNA VEYA YAPI ESERİ MALİKİNİN SORUMLULUĞU

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet AYKANAT*

Arş. Gör. Melikşah AYDIN**

Öz

Bina veya yapı eseri malikinin sorumluluğu, Türk Borçlar Kanunu'nda düzenlenmiş kusursuz sorumluluk hallerinden biridir. Bu sorumluluk, bina veya yapı eserinin yapılışından kaynaklanan veya bakımındaki eksiklik sebebiyle ortaya çıkan bir sorumluluktur. Bina veya yapı eseri malikinin sorumluluğu, Osmanlı uygulamasında da yer bulmuştur. Bu çalışma bina veya yapı eseri malikinin sorumluluğunu, Osmanlı hukuku bakımından ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu sorumluluğunun hukuki niteliği, şartları ve sonuçları, Osmanlı hukukunda incelenmiştir.

Osmanlı hukukunda teoride ve uygulamada, bina veya yapı eseri malikinin sorumlu kabul edildiği örnekler bulunmaktadır. Fıkıh kaynaklarındaki kuralardan ve uygulamadaki örneklerden, sorumluluğa ilişkin bilgiler ortaya konulmuştur. Günümüz hukukundaki hukuki nitelendirme, şartlar ve sonuçlar, Osmanlı hukuku ile karşılaştırılmıştır. Benzer örnekler ve farklı görüşlerle, benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmuştur.

Osmanlı hukukunda bina veya yapı eseri malikinin sorumlu kabul edildiği durumlarda genellikle kusur sorumluluğuna gidilmiş, kusursuz sorumluluk

* Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi A.B.D. Öğretim Üyesi, Afyon, Türkiye | Asst. Prof., Afyon Kocatepe University, Faculty of Law, Department of Turkish Law History, Afyon, Turkey.

✉ mehmetaykanat@hotmail.com • ORCID 0000-0003-0968-4165

** Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi A.B.D., Konya, Türkiye | Asst., Selçuk University, Faculty of Law, Department of Turkish Law History, Konya, Turkey.

✉ aydinmeliksah@gmail.com • ORCID 0000-0002-4077-5025

✎ **Atıf Şekli** | Cite As: AYKANAT Mehmet / AYDIN Melikşah, "Osmanlı Hukukunda Bina veya Yapı Eseri Malikinin Sorumluluğu", *SÜHFD.*, C. 28, S. 1, 2020, s. 209-236.

✎ **İntihal** | Plagiarism: Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. | This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.

halleri oldukça kısıtlı kalmıştır. Yine de zarar, hakkaniyet, tehlike, genel özen gibi kusursuz sorumluluk düşüncelerinin etkileri olmuştur.

Anahtar Kelimeler

Bina veya Yapı Eseri • Sorumluluk • Kusursuz Sorumluluk • Osmanlı Hukuku • Bakım Eksikliği

THE LIABILITY OF BUILDING OR CONSTRUCTION OWNER IN OTTOMAN LAW

Abstract

The liability of building or construction owner is an absolute liability which settled in Turkish Code Obligation. This liability is due to the failure in the building or construction or lack of care. The liability of building or construction owner was also found in Ottoman law. This work aimed to reveal the responsibility of the liability of building or construction owner in terms of Ottoman law. The legal nature, the conditions and results of liability of building or construction owner were examined in Ottoman law.

In theory and practice in Ottoman law, there are examples where the owner of a building or structure is considered responsible. The rules in fiqh sources and examples in practice were used in this work. Today's legal regulations have been compared with Ottoman law. There are similarities and differences between modern Turkish law and Ottoman law about the liability of building or constructure owner.

Key Words

Building or Constructure • Liability • Absolute Liability • Ottoman Law • Law of Obligations

GİRİŞ

Bina veya yapı eseri malikinin sorumluluğu, Türk Borçlar Kanunu içerisinde düzenlenen konular arasında yer almaktadır. Sorumluluğun kavramsal çerçevesi, şartları ve sonuçları ise mevcut düzenlemeler çerçevesinde yorumlanmıştır. Bina ve yapı eseri malikinin sorumluluğu hususu, günümüz hukukuna özgü değildir. Bu sorumluluk, hukuk tarihinde örneklerine rastlanabilen bir sorumluluktur. Bu çalışmada, bina veya yapı eseri malikinin sorumluluğunun, İslam hukukunun Osmanlı uygulamasındaki görünümünü ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Osmanlı hukukunda bina ve yapı eseri malikinin sorumluluğunun hukuki niteliği, sorumluluğun şartları ve sonuçları çalışmanın içeriğini teşkil etmiştir. Bu içerikte günümüz hukukundaki hukuki nitelik, sorumluluk şartları ve sonuçları ile mukayeseler yapılmaya çalışılmıştır. Klasik fıkıh kaynaklarında, fetva mecmualarında, kadı sicillerinde konuya ilişkin bilgiler ve örnekler yer almıştır.

Bina veya yapı eseri malikinin sorumluluğu şeklinde bir sorumluluk türünün Osmanlı hukukunda yer aldığı görülmüştür. Bu sorumluluk türü, elbette günümüz hukuku ile farklılıklar taşımaktadır. Bu farklılıklar hukukun gelişimi ile ilgili olduğu gibi, aynı zamanda dönemin bina ve yapı eserlerinin farklı olmasından da kaynaklanmıştır. Osmanlı uygulamasında yapı eseri olarak ön plana çıkan kuyularla ilgili bilgiler, teori ve pratiğe ilişkin kaynaklara yansımıştır.

Osmanlı hukukunda bina veya yapı eseri malikinin sorumluluğu araştırılırken, mesuliyet,¹ itlaf,² haksız fiil, zarar, daman gibi konu başlıklarına bakmak gereklidir. Bu konular, bina veya yapı eseri malikinin sorumluluğuna ve unsurlarına ilişkin doğrudan veya dolaylı bilgiler içermektedir.

I. BİNA VEYA YAPI ESERİ MALİKİNİN SORUMLULUĞUNUN HUKUKİ NİTELİĞİ

Bina veya yapı eseri malikinin sorumluluğu 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun 69. maddesinde şu şekilde düzenlenmiştir:

Bir binanın veya diğer yapı eserlerinin maliki, bunların yapımındaki bozukluklardan veya bakımındaki eksikliklerden doğan zararı gidermekle yükümlüdür.

İntifa ve oturma hakkı sahipleri de, binanın bakımındaki eksikliklerden doğan zararlardan, malikle birlikte müteselsilen sorumludurlar.

¹ Mesuliyet dışında, daman, zimmet, uhde, garemte ve cebr gibi kavramlar, İslam hukukunda sorumluluk anlamı taşımaktadır. **ÜNAL Mustafa**, İslam Hukukunda Haksız Fiil Sorumluluğu, Ankara, 2019, s.30 vd.

² Başlangıçta daha dar bir anlama sahip olan itlaf, zamanla hayvanların ve eşyanın vermiş olduğu zararları da kapsayan bir çerçevede ele alınmıştır. Hatta bazı hukukçular, kişilere yönelik fiilleri de itlaf kapsamında değerlendirmiştir. **AYDIN M. Akif**, "İtlaf", TDV İslam Ansiklopedisi, C:23, İstanbul, 2001.

Sorumluların, bu sebeplerle kendilerine karşı sorumlu olan diğer kişilere rücu hakkı saklıdır.

Borç ilişkisi, sözleşmeden,³ haksız fiilden ve sebepsiz zenginleşmeden doğabilmektedir. Bunlardan haksız fiilden doğan sorumluluk kusura dayanan ve kusura dayanmayan sorumluluk şeklinde iki alt başlık altında ele alınmaktadır. Kusura dayanmayan (kusursuz) sorumluluk ise doktrinde hakkaniyet sorumluluğu, özen sorumluluğu ve tehlike sorumluluğu gibi alt başlıklara ayrılmıştır. Bina veya yapı eseri malikinin sorumluluğunu özen sorumluluğu kapsamında ele alanlar⁴ olduğu gibi, bir tehlike sorumluluğu olarak kabul edenler⁵ de vardır.

Sorumluluk kavramı, tarihte, kısas uygulaması ile başlamış; daha sonra kusur sorumluluğu gelişmiştir. Kusursuz sorumluluk ise yakın geçmişte yaygınlık kazanmış bir kavram olmuştur.⁶ Roma hukukunda zararın giderilmesi düşüncesi ile kusursuz sorumluluk, kusur sorumluluğundan önce başvurulmuş bir kurumdur.⁷ Roma hukukunda haksız fiil benzerleri olarak quasi delictum içinde yer alan actio de deiectis et effusis ile binadan, kamuya ait bir geçit yerine veya yola dökülen ve atılan şeyler sebebiyle bir zarar ortaya çıkarsa zarar gören, binada oturan kişiden zararın iki mislini talep edebilmiştir.⁸ Zarara yol açan fiillere binada oturan başkaları sebep olsa bile zarardan binada devamlı olarak oturan kişiler (habitor) sorumlu olmuştur. Zarar gören kişiden zararın kimden geldiğini araştırması beklenmemiştir.⁹

³ İslam hukukunda sözleşmeden doğan sorumluluk hakkında bkz. **AKMAN Ahmet**, İslam Hukuku'nda Akdî Mesuliyet ve Tazminat, Ankara, 2019.

⁴ **EREN Fikret**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 17. baskı, Ankara, 2014, s.643.

⁵ **KILIÇOĞLU Ahmet**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 13. baskı, Ankara, 2010, s.226-227; **REMZİ Mehmet /AYDIN Sezer**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, İstanbul, 2011, s.361.

⁶ **AYKANAT Tuba**, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanının Sorumluluğu, Ankara, 2019, s.21-22; **ÜNAL**, s.36 vd.

⁷ **GÜVEL Övünç**, "Roma Hukukunda Sorumluluk", SÜHFD, C:25, S:2, 2017, s.376.

⁸ **KOSCHAKER Paul**, Roma Hususi Hukukunun Ana Hatları, Ankara, 1973, s.271; **RADO Türkan**, Roma Hukuku Dersleri Borçlar Hukuku, İstanbul, 2006, s.203-204.

⁹ **KOSCHAKER**, s.271.

Roma'da, atılan şey sebebiyle hür bir kişi ölürse 50.000 sesterslik bir diyet ödenmesi talep edilebilmiştir.¹⁰ Actio de posito et suspenso aracılığıyla ise kamuya ait bir yola düşecek şekilde binanın kenarına bir şey koyan kimse, zarar ortaya çıkmaya bile 10.000 sesters ödemeye mahkûm edilmiştir. Bu tür durumlarda kusursuz sorumluluk söz konusu olmuştur.¹¹

İslam hukuku bakımından bina veya yapı eseri malikinin sorumluluğu, akit dışı bir sorumluluktur. Kusur varsa kusur sorumluluğu çerçevesinde konuya yaklaşılmalıdır. Ancak kusurun olmadığı durumlarda, malikin hangi gerekçeyle sorumlu tutulacağı üzerinde durmak gereklidir. Kusursuz sorumluluk, zarar, özen gösterme, tehlike, hakkaniyet, fedakârlığın denkleştirilmesi gibi düşüncelerle ortaya atılmıştır.¹²

Eşya hukuku bağlamında İslam hukukçuları tarafından kabul edilen genel kural, iyi niyete bazı haller dışında çok önem verilmemesi, zararın dikkate alınması şeklindedir. Genellikle objektif sorumluluk esaslı kabul edilmiştir.¹³ İstisna olan velinin, işverenin ve hayvan tutucusunun sorumlulukları dışında dolaylı sorumluluk öngörülmemiştir.¹⁴ Sorumluluğun doğması için doğrudan verilen zararlarda kusur aranmamış, dolaylı verilen zararlarda ise kusur olmadan sorumluluk doğmayacağı kabul edilmiştir.¹⁵

Hakkın kötüye kullanılmasına hukuk düzeninin itibar etmeyeceği esası, İslam hukukunda bulunmaktadır.¹⁶ Bu açıdan bina veya yapı eseri malikinin sorumluluğunun dayandığı temel prensip de hakkaniyet prensibi; yani bir şeyden yararlanan kişinin onun külfetine de katlanma-

¹⁰ RADO, s.204.

¹¹ KOSCHAKER, s.271; RADO, s.204.

¹² Ayrıntılı bilgi için bkz. ÜNAL, s.70 vd.

¹³ KAHVECİ Nuri, "İslam Hukukuna Göre Sorumluluğun Unsurlarından İlliyet Bağını Kesen Sebepler" KSÜİFD, Y:5, S:10, 2007, s.5.

¹⁴ AKMAN Mehmet, "Osmanlı Hukukunda Faili Bilinmeyen İtlaf Durumlarında Öngörülen Ortak Sorumluluğun Hukuki Niteliği", Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları, S:3, 2007, s.8.

¹⁵ AYDIN M. Akif, Türk Hukuk Tarihi, 13. baskı, İstanbul, 2015, s.392.

¹⁶ BARDAKOĞLU Ali, "Hak", TDV İslam Ansiklopedisi, C:15, İstanbul, 1997, s.148.

sı zorunluluğudur.¹⁷ Bir binanın yapılışındaki bozukluk, gerekli malzemelerin eksik veya yanlış kullanılması, ruhsata uygun olmayan inşaat, yıkılmak üzere olan bir duvarın tamir edilmemesi gibi birçok durum, yapılıştaki bozukluk veya bakım eksikliği içine sokulabilir.

II. BİNA VEYA YAPI ESERİ MALİKİNİN SORUMLU OLABİLMESİ İÇİN GEREKLİ ŞARTLAR

Türk hukukunda bina veya yapı eseri malikinin sorumluluğundan bahsedilebilmesi için bazı şartlar öngörülmektedir. Bu şartlar bir bina veya yapı eserinin bulunması, bina veya yapı eserinin sahibinin bulunması, binanın yapılışındaki bozukluk veya bakım eksikliği, ortaya çıkan zarar ve zarar ile bozukluk veya bakım eksikliği arasındaki illiyet bağı şeklindedir. Söz konusu şartlar Osmanlı hukuku ile hemen hemen aynıdır. Osmanlı uygulamasında kuyulara ilişkin örneklerde, sorumluluk doğması için birtakım ilave şartlar arandığı da görülmektedir. Bu şartlar kuyunun kamuya ait bir arazide açılması ve kuyunun izinsiz olarak açılması şeklinde sayılabilir.

A. BİNA VEYA YAPI ESERİNİN BULUNMASI

1. Genel Olarak

Bina veya yapı eseri malikinin sorumluluğundan bahsedilebilmesi için malikin sahip olduğu malın niteliği ile alakalı pozitif hukukta kabul edilen görüşe göre binadan kasıt, barınmak veya diğer gereksinimler için insan tarafından yapılmış olan etrafı kapalı¹⁸ ve araziye bağlı inşaat eserleridir.¹⁹ Yapı eseri ise insan eliyle yapılan, sabit ve toprağa bağlı²⁰

¹⁷ BELGESAY Mustafa Reşit, Kuran Hükümleri ve Modern Hukuk, İstanbul, 1963, s.283; ŞEN Yusuf, İslam Hukukunda Tehlike Sorumluluğu ve Uygulama Alanları Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007, s.123.

¹⁸ ERTEN Ali, Türk Borçlar Hukukuna Göre Bina ve İnşaat Eseri Sahiplerinin Sorumluluğu – BK md.58, Ankara, 2000, s.93; BAŞ Ece, 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu'nda Bina veya Yapı Eserlerinden Doğan Sorumluluk (TBK md.69 – BK m.58), Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2000, s.71.

¹⁹ OĞUZMAN M. Kemal/ÖZ M. Turgut, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, İstanbul, 1998, s.592; KOÇ Nevzat, Bina ve Yapı Eseri Maliklerinin Hukuki Sorumluluğu, Ankara, 1990, s.59; AYTEKİN NAİMİ Tuğba, Bina ve Yapı Eseri Malikinin Sorumluluğu (BK.m.58), Doğu Akdeniz Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Araştırma Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kıbrıs, 2000, s.22. Binadan kasıt olarak ele alınacak yapıda örf ve âdete de dikkat edilir. Binanın amacı insan, hayvan veya eşya-

olan herhangi bir şeydir.²¹ Henüz inşaat aşamasında olan veya tadilat geçiren bir taşınmaz ise unsurlar bakımından bina kavramını karşılamasa bile yapı eseri sayılarak sorumluluk açısından aynı duruma tabi tutulmaktadır.²²

Osmanlı uygulamasında ev, değirmen, duvar, kuyu gibi bina ve yapı eserleri hakkında hükümler olduğu görülmektedir. Özellikle dönemin uygulamasında sık rastlanan durumlardan biri de tehlikeli kuyular ve bunların tabi olacağı hükümlerdir. Yapı üzerine konulan eşyalar, özellikle testiler, uygulamada sık rastlanan örnekler arasında olduğu için ayrı bir başlık altında incelenmiştir.

2. Tehlikeli Kuyular

Kuyularla ilgili olarak teoriyi ortaya koyan fıkıh ve pratiği yansıtan fetva kitaplarında bilgiler yer almaktadır. Kuyuların, şahsi arazide veya kamu arazisinde açılması, insanların veya hayvanların geçiş yolları üzerinde olması, izinli veya izinsiz açılması gibi hususlar bakımından değerlendirildiği görülmektedir. Kuyuların kamu arazisinde açılması, geçiş yolları üzerinde olması ve izinsiz açılması şartları, kuyulara ilişkin kusursuz sorumluluğun doğma şartları arasında yer almıştır.

Kendisine ait olmayan, kamuya ait bir arazide izinsiz kuyu açan kişinin açtığı bu kuyuya birisi düşüp ölürse, ölenin diyetini kuyuyu açanın akilesinin ödemesi kuraldır.²³ Kişinin diyet ödemekle yükümlü tutulması için bir kişinin kuyuya düşüp ölmesi, kuyunun kamuya ait

ların korunması ve barınmasıdır. **BAŞ**, s.71. Yargıtay kararına göre binanın yerin altında veya üstünde olması bina niteliği bakımından fark etmez. **Yargıtay İBK** 4.5.1966, E.6/K.4 (RG 1.6.1966, S:12311).

²⁰ **ERTEN**, s.105; **BAŞ**, s.75; **KILIÇOĞLU**, s.252-253.

²¹ **ZAPATA Tan Tahsin**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Ankara, 2012, s.276.

²² **ERTEN**, s.135; **BAŞ**, s.86.

²³ **ZUHAYLİ Vehbe**, İslam Fıkıhı Ansiklopedisi, Çeviren: Heyet, İstanbul, 1994, C:8, s.147; **HALEBİ İbrahim b. Muhammed b. İbrahim**, Mülteka'l-Ebhur, 2. baskı, Çeviren: UYSAL Mustafa, İstanbul, 1972, C:4, s.309. Akile'ye ödetme, fiil taksirle öldürmeden dahi daha düşük bir seviyede olduğu için öngörülmüştür. Bu kişinin kefaret ödemesi de gerekmez. **SERAHSİ Ebubekir Muhammed b. Ahmed**, el-Mebcut, Çeviren: AKŞİT Cevat, İstanbul, 2008, C:27, s.15; **FETAVAYI HİNDİYYE**, Çeviren: EFE Mustafa, Ankara, 2004, C:13, s.35.

arazide açılması ve kuyunun izinsiz açılması şartları arandığı görülmektedir.

İzinsiz açılan kuyudan dolayı tazmin gerektiğine ilişkin fetva örnekleri vardır:²⁴

“Bir karye ahalisinin meralarından olup memerr-i hayvanat olan mevzide Zeyd’in bila-izni’s-sultan hafrettiği kuyuya ahaliden Amr’ın bir sığır ineği düşüp helak olsa Zeyd’e daman lazım olur mu? el-Cevab: Olur.”

Behcetül Fetava’da bahsi geçen örneğe göre bir kişi kamuya ait bir yola devlet görevlilerinden izin almaksızın bir kuyu açsa ve bu kuyuya birinin katırı kendiliğinden düşse, izin alınmadığı için kuyuyu açanın tazmin yükümlülüğü bulunmaktadır. Kamuya ait yollarda izin esası, tazmin sorumluluğunun düşmesi açısından şarttır.²⁵ Bu fetvalarda, kuyunun kamuya ait arazide ve izinsiz açılması şartları bulunmaktadır. Zarar gören bir insan olmadığı için diyet sorumluluğunun tazmin sorumluluğuna dönüştüğü görülmektedir.

Kamuya ait bir arazide izin alınarak açılan kuyuya düşen hayvanların değerinin tazmin edilmesi ise kuyuyu açana yüklenmemiştir. Konuya ilişkin bir fetva şu şekildedir:²⁶

“Bir karye kurbunda olup ahalinin suya ihtiyaçları olan mevzide Zeyd izn-i sultani ile bir kuyu hafrettikten sonra Amr’ın bir devesi Zeyd’in sun’unsuz ol kuyuya düşüp helak olsa Amr mücerred “Kuyuyu sen hafretmekle devemi damin ol” deyu Zeyd’e cebre kadir olur mu? el-Cevab: Olmaz.”

Bu fetvadan anlaşıldığına göre, kuyunun kamuya ait bir arazide açılması ve izinsiz açılması şartlarının birlikte bulunması gerekir. Fetva örneğinde, kamuya ait arazide açılan kuyu, izinle açıldığı için sorumluluk doğmamıştır.

²⁴ FETAVAYI FEYZİYE, Şeyhülislam Feyzullah Efendi, haz. Süleyman Kaya, İstanbul, 2009, No:2667, s.454. Benzer bir fetva şöyledir: *“Zeyd tarik-i Ammın üzerine izn-i sultani yokken kuyu hafr ve ihdas ettikde Amr’ın katırı kimesnenin sevkinsiz ol kuyuya düşüp helak olsa Amr ol katırı Zeyd’e tazmine kadir olur mu? el-Cevab: Olur.”* BEHCET’ÜL FETAVA, Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi, Hazırlayan: KAYA Süleyman ve heyet, İstanbul, 2011, No:3180, s.614.

²⁵ BEHCET’ÜL FETAVA, 595; HALEBİ, C:4, s.310.

²⁶ FETAVAYI FEYZİYE, No:2668, s.454.

Bir kişinin çölde kuyu açması durumunda, bu fiilinden dolayı sorumlu olmayacağı ifade edilmiştir.²⁷ Bu hükümde, kuyunun açıldığı yerin insanların ve hayvanların geçiş yolları üzerinde olmadığı düşünülebilir. İnsanları çölde kuyu açmak gibi yararlı bir davranıştan alıkoyamama maslahatıyla hareket edilmesi de muhtemeldir.

B. BİNA VEYA YAPI ESERİ ÜZERİNDE HAK SAHİPLİĞİ

Maliklerin yanı sıra, bina veya yapı eserini sınırlı bir ayni hakka bağlı olarak veya kiralama şeklinde kullanan intifa ve oturma hakkı sahiplerinin de bina ve yapıdan kaynaklanan zararlardan sorumlu olduğu görüşü, Türk Borçlar Kanunu'nun ilgili maddesinin ikinci fıkrasında dile getirilmiştir.²⁸

Kuşkusuz bina veya yapı eserinden sınırlı bir ayni hakka bağlı olarak veya kiralama akdiyle yararlanan kişilerin sorumluluğu ile malın malikinin sorumluluğu farklıdır. Kural olarak malikin sorumlu olduğu durumlarda malik bu malı kullanan kişiye, tazminat sorumluluğu bağlamında rücu edebilir.²⁹

Fıkıh kitaplarında yer verilen bir örnek, sorumluluğun paylaştırılması ve rücu bakımından, İslam ve Osmanlı hukukundaki anlayışı yansıtmaktadır. Dört kişinin ortaklaşa kazdığı bir kuyudaki toprak kayması neticesinde kuyuyu kazan kişilerden birisinin toprak altında kalması ve ölmesi durumunda, diyetin dörtte üçlük kısmı diğer üç kişi tarafından ödenir. Ölen kişinin de kuyunun kazılmasında faaliyette bulunması diyetin kendi payı olan dörtte birlik kısmının kendi kusurundan düşülmesi sonucunu doğurmuştur.³⁰

²⁷ Bu kişinin yaptığı fiil kendi mülkünde bu fiili yapması gibi değerlendirilir. Fakat hac yolu üzerinde kuyu açarsa sorumlu olur ve içine düşen kişinin diyetini öder. **SERAHSİ**, C:27, s.22.

²⁸ Bu kişilerin sorumluluğu sadece bakım eksikliğinden dolayı ortaya çıkabilir. Yapım bozukluğundan sorumlu değildir. **ZAPATA**, s.277.

²⁹ **KAHVECİ**, s.6-7.

³⁰ **SERAHSİ**, C:27, s.16; **ŞEN**, s.128.

C. BİNA VEYA YAPI ESERİNİN YAPILIŞINDAKİ BOZUKLUK VEYA BAKIM EKSİKLİĞİ

Pozitif hukukumuzda göre TBK md.69'da yer alan bina veya yapı eserinden kaynaklanan sorumluluğun oluşabilmesi için en başta inşa halindeki bozukluk veya sonradan ortaya çıkan bakım eksikliği³¹ bulunmalıdır.³² Osmanlı hukukundaki örneklere baktığımızda bu iki şartın yine söz konusu olduğu görülmektedir.

1. Yapılıştaki Bozukluk

İslam hukukuna göre bir binanın kamuya açık bir yola veya sokağa yahut bir kimsenin özel mülkiyetine yıkılabilecek bir şekilde eğimli yapılması sebebiyle yıkılması sonucunda veya taşkın olarak inşa edilen oluk, balkon veya kalas ve benzerleri sebebiyle³³ meydana gelen zarardan bina veya yapı eseri maliki sorumludur.³⁴ Bu yapının bozukluğu veya taşkın olması sebebiyle bir kişi ölürse, ölen kişinin mirasçısına diyet ödenmesi gerekir. Diyet, yapı eseri malikinin akilesine ödettilir. Eğer diyet dışında maddi bir zarar varsa; bu durumda yapı sahibi kendi malından tazminat öder.³⁵

Bir yapıdan giriş veya ağaç benzeri bir şey dışarı doğru çıksa ve bina sahibi bu malı sattıktan sonra bu giriş veya ağaçtan dolayı bir zarar ortaya çıkarsa tazminat ödeme yükümlülüğü, binayı ilk yapan kişide kabul edilmiştir.³⁶

³¹ ERTEN, s.128.

³² Bu bozukluk veya bakım eksikliği her somut olay bakımından değişebilir. Burada bina veya yapı eserinin kullanım amacına bakılmalıdır. Özel kullanım amaçlı bina ile kamuya tahsis edilecek binaların örneğin bir villa, otel veya okulun inşalarında bulunması gereken asgari sınırlar ve yükümlülükler farklılaşabilmektedir. Her somut olayda bunu değerlendirecek olan merci hâkimdir. BAŞ, s.92-93.

³³ ŞEYH BEDREDDİN, et-Teshil, Şerhu Letaifi'l-İşarat, Editör: APAYDIN Hacı Yunus, Ankara, 2012, s.1417.

³⁴ MAVSİLİ Abdullah b. Mahmud, el-İhtiyar (li Ta'lili'l-Muhtar), Çeviren: KESKİN Mehmet, İstanbul, 2013, C:4, s.289-291; KARAMAN Hayreddin, Mukayeseli İslam Hukuku, İstanbul, 1999, C:2, s.525; KAHVECİ, s.12-13.

³⁵ MERGİNANİ Ebu Bekir, el-Hidâye (Delilleriyle Hanefi Fıkhı), Çeviren: MEYLANİ Ahmed, İstanbul, 2004, C:4, s.317; SERAHSİ, C:27, s.9.

³⁶ HALEBİ, C:4, s.310-311.

Yaptığı bina ile başka binanın sınırlarına taşan³⁷ yapı maliki bu eyleminden sorumlu tutulmuştur.³⁸ Balkon veya sundurma ile komşu taşınmazın sınırlarının ihlal edilmesi durumu veya başkasının mülküne avlanmak için tuzak kurmak örneklerinde bu şekilde bir sorumluluk söz konusudur.³⁹

2. Bakım Eksikliği

Bina veya yapı eserine ilişkin bakım eksikliği, malikin sorumluluğunu doğuran şartlar arasındadır. İnşa edilen taşınmaz ilk olarak kuralara uygun, sağlam ve sınırlar dâhilinde yapılmış olmasına rağmen, sonradan yıkılma veya çökme benzeri bir sebeple komşu taşınmaza bir zarar verilmesi veya sınırın aşılması durumu söz konusu olursa,⁴⁰ malikin zarardan sorumlu olup olmayacağı hususunda mezhepler arasında farklı görüşler bulunmaktadır.⁴¹

³⁷ Taşkın yapı bir taşınmazda inşa edilen yapının sınırlarını aşarak komşu taşınmazın sınırları içine giren yapı şeklinde tanımlanabilir. **AKİPEK Jale/AKINTÜRK, Turgut**, Eşya Hukuku, İstanbul, 2009, s.539.

³⁸ Konu ile alakalı şer'îye sicili örnekleri için bkz. **Eyüb 61 Numaralı Kadı Sicili**, cilt:27, sayfa:199, hüküm no: 212, orijinal metin no: [42a-2], www.kadisicilleri.org s.e.t. 09.02.2020 (Bitişindeki bostanın mutasarrıfı Çavuşzâde Mehmed Efendi'nin avlu duvarı yıkılıp Ahmed Ağa'nın mülk bahçesine girdiği ve durumun keşfi), **Üsküdar 01 Numaralı Kadı Sicili**, cilt:1, sayfa:348, hüküm no: 623, orijinal metin no: [97b-4], www.kadisicilleri.org s.e.t. 09.02.2020. **Galata 90 Numaralı Kadı Sicili**, cilt: 40, sayfa: 395, Hüküm no: 527, Orijinal metin no: [79a-3], www.kadisicilleri.org s.e.t. 09.02.2020. (Elhâc Sinan b. Gerson'un Çengelköy'de Fazlullah imâreti vakfından kiraladığı yere Mihal b. Dimitri'nin müdahalesinin men'ine ve yaptırdığı duvarın yıkılmasına dair)

³⁹ **KAHVECİ**, s.13. Kimsenin bir başkasına veya kamuya ait bir ortamı ki bu ortam hava boşluğu da olabilir, izinsiz kullanma ve kendi binası ile bu ortamı tehlikeye atma hakkı bulunmaz. Bu durum avlanmak üzere tuzak kurmak gibidir. **KARAMAN**, C:2, s.525.

⁴⁰ Pozitif hukukumuzda göre bakım eksikliği mücbir sebep veya üçüncü kişinin fiili sonucunda ortaya çıkmış olabilir. Örnek vermek gerekirse görünüşte sağlam görünen bir duvarın bakımı yapılmamış olsa ve yıldırım çarpması sonucunda bu duvar yıkılsa ve bir zarar ortaya çıkarsa malikin sorumluluğu doğacaktır. Burada görünüşte mücbir bir sebep sonucunda ortaya çıkan bir zarar gibi görünse de eğer gerekli bakımları yapılsaydı bu afete rağmen zarar ortaya çıkmayacak olsaydı ve yıldırımın düşmesi bu zararın sadece yakın bir tarihe alınması sonucunu doğurmuşsa bakım eksikliği ve sorumluluğa kanaat getirilebilir. **ERTEN**, s.143; **BAŞ**, s.101.

⁴¹ **ZUHAYLİ**, C:8, s.148.

Mecelle'nin külli kaideleri içerisinde yer alan iki madde, sorumluluk hukuku ile ilişkilidir. Mecelle'nin 92. maddesinde "Mübaşir müteammid olmasa da zamin olur.", 93. maddesinde "Mütesebbib müteammid olmadıkça zamin olmaz." hükümleri yer almıştır.⁴² Mecelle'nin 887. ve 888. maddeleri de doğrudan ve dolaylı itlaf hükümlerini düzenlemiştir. Bina veya yapı eserinin meydana getirdiği zararlarda, malik müte-sebbib fail konumundadır. Yani malikin kusurlu olması gereklidir.⁴³

Bakım eksikliğinden doğan sorumluluk bahislerinde, Hanefi görüşüne göre malikin uyarılması, sorumluluk şartı olarak ifade edilmektedir. Birden fazla malik olması durumlarında, kendisine uyarı yapılan malik veya maliklerin sorumlu olacağı bilgisi kaynaklarda yer almıştır.⁴⁴ Bu bilgi bir bina ve yapı eseri üzerinde malik olan herkesin sorumluluğu olduğunu göstermektedir.

Hanefilere göre bina en başta sağlam yapıldığı ve ilgili sınırlara riayet edildiği için yapı malikinin sorumlu olabilmesi, kendisine önceden uyarı yapılması durumunda mümkündür. "*Zeyd'in mülk divarı tarık-ı amme mail olub inhidama müteveccih olmağla komşuları Zeyd'e 'divarını nakzeyle' deyu tekaddüm ve işhad itdiklerinde Zeyd, nakzı mümkün olacak müddet mürur itdikden sonra divar oradan geçenlerden Bekir ve Beşir'in üzerlerine yıkulub Bekir ve Beşir helak olsalar mezburların diyetleri Zeyd'e lazime olur mu? El-Cevab: Olur.*"⁴⁵

Malik uyarıya rağmen düzeltme için bir faaliyette bulunmaz ve taşınmaz da yıkılıp bir zarar verirse yapı malikinin sorumluluğu ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla uyarı ve ikaz yapılmaksızın bina yıkılırsa, yapı

⁴² Mübaşir ve müte-sebbib kavramları için bkz. **MEHMED ZİYAEDDİN Türközade Hafız**, Osmanlı Hukuk Sözlüğü, Haz. GEDİKLİ, Fethi/ONAT, İbrahim Enes, İstanbul, 2017, s.173, 191; **AYDIN**, s.390; **AVCI Mustafa**, Türk Hukuk Tarihi, 8. baskı, Konya, 2019, s.523.

⁴³ Aydın, kasıt dışında ihmal ve tedbirsizliğin de kusur kavramının kapsamında olduğunu vurgulamıştır. **AYDIN**, s.392.

⁴⁴ **HALEBİ**, C:4, s.317; **SERAHSİ**, C:27, s.10; **KARAMAN**, C:2, s.526.

⁴⁵ **FETAVAYI ALİ EFENDİ**, Çatalcalı Ali Efendi, Açıklamalı Osmanlı Fetvaları, Hazırlayan: **DEMİRTAŞ H. Necati**, İstanbul, 2014, s.472-473.

malikinin bir sorumluluğu ortaya çıkmaz.⁴⁶ *“Zeyd’in mülkü olan evin duvarı, kimsenin bir şey yapması olmadan komşusu Amr’ın üzerine yıkılıp Amr’ın küçük kızını ezip helak etse, Zeyd’e şer’an ne lazım olur? El-Cevab: Duvar meyilli olup tenbih ve varib söylemek olmadıysa bir şey lazım olmaz”*⁴⁷

Bina veya yapı eseri malikini uyarma ve ikaz hakkına, eğer yapı komşu yapıya doğru eğilmişse o yapının sahibi,⁴⁸ özel bir yola eğilmişse bu yoldan geçiş hakkına sahip olanlar, kamuya ait bir yola veya araziye eğilmişse herkes sahiptir.⁴⁹

Klasik Hanefi görüşü, Mecelle’nin 928. maddesinde düzenlenmiştir: *“Birinin duvarı yıkılıp da diğere bir zarar iras etse(sebep olsa) daman lazım gelmez. Fakat evvelce ol duvar mail-i inhidam (yıkılmak üzere) olup da ana diğer bir kimse duvarını hedm et(yık) diye takaddüm ve tenbih edip(önceden haber verse) de duvarı hedm edecek kadar vakit geçmiş ise ol halde daman lazım gelir.*

Şu kadar ki, ol kimse hakk-ı takaddüm ve tenbih ahabından olmak şarttır.

Şöyle ki ol duvar eğer komşunun hanesi üzerine yıkılmış ise tekaddüm eden kimse ol hanenin sükkanından(ikamet edenlerden) olmalıdır. Hariçten birinin tekaddüm ve tenbihi müfid olmaz. Ve eğer tarik-i hass üzre yıkılmış ise tekaddüm eden kimse ol tarikda hakk-ı müruru (geçiş hakkı) olan kesandan

⁴⁶ SERAHSİ, C:27, s.11; MAVSİLİ, C:4, s.292; ZUHAYLİ, C:8, s.148; ŞEN, s.126. Mecelle md.528’de önceden yapılacak olan bu ikaz “tekaddüm” kelimesi ile belirtilmiştir. KARAMAN, C:2, s.526. Âlimler bu uyarının ihtiyat için şahitler huzurunda yapılması gerektiği görüşündedir. MERGİNANİ, C:4, s.317; SERAHSİ, C:27, s.9.

⁴⁷ FETAVAYI ABDÜRRAHİM, Menteşzade Abdürrahim, İstanbul, 1243, C:1, s.359; HALEBİ, C:4, s.316.

⁴⁸ *“Zeyd’in menzilinin divarı carı Amr’ın ehl ve a’yalinin mürur idecekleri mahalle mail olub telef-i nefis ihtimali galib olmağla Amr, Zeyd’e “divarını nakzıyla veya ıslah eyle” dimeğe kadir olur mu? El-Cevab: Olur.” FETAVAYI ALİ EFENDİ, Cild-i Sani, s.473.*

⁴⁹ Bir kimse ana yola tuvalet, oluk veya saçak çıkarırsa ve haksız bir inşaat yaparsa herhangi biri kamunun hakkına giren bu yapıyı ortadan kaldırabilir. Bunun sebebi herkesin o yoldan geçme hakkı olduğu içindir. MERGİNANİ, C:4, s.310; FETAVAYI HİNDİYYE, C:13, s.25; HALEBİ, C:4, s.316; BİLMEN Ömer Nasuhi, Hukuk-ı İslâmiyye ve İstılahat-ı Fıkhiyye Kamusu, İstanbul, 1974, C:7, s.387-388; KAHVECİ, s.14.

olmak lazımdır. Ve eğer tariki'am üzerine yıkılmış ise her kim olursa olsun tekaddüme hakkı vardır."

Mecelle md.889'da da "Tekaddüm yani öncelik, beklenen zararın önlenmesi ve giderilmesi için önceden uyararak ve tavsiyede bulunmaktır" denilerek 928. maddede geçen tekaddümün önceden haber vermek olduğu belirtilmiştir.⁵⁰ Eğer yıkılma tehlikesi olan bina ortak ise ve ortaklardan sadece birisine uyarı yapılması durumunda bina yıkılır ve bir zarar ortaya çıkarsa, kendisine uyarı yapılan ortak, Ebu Hanife'ye göre hissesi oranında sorumlu olur.⁵¹

"Zeyd ve Amr ve Bekir ve Beşir bir menzile ale'l-iştirak malikler iken menzil-i mezburun alt tarafında olan Halid'in menziline mail ve inhidama müteveccih olmakla Halid yalnız Zeyd'e "Duvarı nakzeyle, yıkılırsa duvarımı dahi nakzeder" deyu tekaddüm ve işhad ettikten sonra duvar Halid'in menziline yıksa Zeyd Halid'in menziline noksanından ruh' hissesini verirken Halid razı olmayıp "Maada noksanını damin ol" deyu cebre kadir olur mu? el-Cevab: Olmaz."⁵²

Şafilere göre ise Hanefilerden farklı olarak, yapı malikine önceden bir uyarı ve ikaz yapılmasına bakılmaz. Uyarı yapılmış olsa bile yapı maliki sonradan ortaya çıkan bir sebeple oluşan zararı tazmin etmek zorunda değildir;⁵³ çünkü malik en başta taşınmazı yaparken ilgili kurallara riayet etmiş; yapıyı sağlam ve sınırlara uygun bir şekilde inşa etmiştir.⁵⁴

Hanbelilere göre ise yapı malikine önceden bir uyarı yapılmış olsa da olmasa da, malikin sonradan ortaya çıkan bir sebeple taşınmazın verdiği zarardan dolayı sorumluluğu bulunmaktadır.⁵⁵ Modern İslam

⁵⁰ Duvarı yıkmaya yetkili olan kişi malik olduğu için bu uyarı ve ikazın kiracı vb. kişilere değil bizzat malike yapılması gerekir. **FETAVAYI HİNDİYYE**, C:13, s.23; **KARAMAN**, C:2, s.526. Kiracının yapıyı düzenlemesi ve değiştirme imkânı ve yetkisi bulunmadığı için bu ikaz malike yapılmalıdır. **SERAHSİ**, C:27, s.10.

⁵¹ **KARAMAN**, C:2, s.526; **SERAHSİ**, C:27, s.10; **HALEBİ**, C:4, s.317.

⁵² **BEHCET'ÜL FETAVA**, No:3185, s.615.

⁵³ **ZUHAYLİ**, C:8, s.149; **KARAMAN**, C:2, s.526.

⁵⁴ **KAHVECİ**, s.15.

⁵⁵ Bu durumda duvarı eğik halde bırakıp bakımını eksik yaptığı için sanki baştan eksik yapmış gibidir. **KARAMAN**, C:2, s.526.

hukukçuları, çoğunlukla bu görüşlerden Hanbeli görüşünün zararın giderilmesi esasına dayandığı için daha uygun olduğu kanaatindedirler.⁵⁶ Hanbeli görüşü, aynı zamanda pozitif hukukumuzdaki kusursuz sorumluluk görüşüne daha yakındır.

3. Taşınır Eşyalardan Doğan Sorumluluk

Bir kimse kendisine ait yapının üzerine bir taş, saksı, testi vb. bir eşya koyarsa ve rüzgâr gibi bir sebep dolayısıyla bu eşya düşüp birine zarar verirse tazmin sorumluluğundan söz edilemez; ancak bu eşya yapının kenarına veya düşme ihtimali açık olan komşu yapıya yahut kamuya ait bir yola doğru koyulmuşsa bu halde sorumluluk bulunmaktadır.⁵⁷

Yıkılan bir duvarın üstünde bulunan ve duvarın yıkılması sonucu düşen duvar sahibine ait bir testi birinin ölümüne yol açarsa duvar sahibi ölenin diyetini ödemekle yükümlüdür.⁵⁸ Eğer testi duvar sahibinin değilse duvar sahibinin sorumluluğu yoktur.⁵⁹ İki kişi yol üzerine birer testi koysalar ve testiler de yuvarlanıp çarpışsa ve ikisi de kırılrsa bu halde Ebu Yusuf'a göre her iki testinin sahibi de karşı tarafın testisini tazmin eder. Testinin biri yuvarlanıp duran başka bir testiye çarparsa ve onu kırarsa yuvarlanan testinin sahibi karşı tarafın zararını ödemekle yükümlü olur.⁶⁰ Klasik fıkıh kitaplarında testi olarak verilen bu örneği başka eşyalara kıyaslamak mümkündür.

Taş, saksı, testi gibi yapı üzerine konulan eşyalardan doğan sorumluluğu, bakım eksikliği şartına benzetmek mümkündür. Ancak eşyaların kendilerinin, günümüz hukuk kıstasları ile bir bina veya yapı eseri sayılmaları mümkün değildir.

⁵⁶ ŞEN, s.127.

⁵⁷ FETAVAYI HİNDİYYE, C:13, s.28-29; KARAMAN, C:2, s.527. Bir kimsenin bir yere koyduğu taşı bir başka kişi bir yere kaydırırsa ve bu sebeple bir zarar ortaya çıkarsa sorumlu olan taşı ilk koyan değil kaydıran kişidir. MERGİNANİ, C:4, s.313; SERAHSİ, C:27, s.7.

⁵⁸ FETAVAYI HİNDİYYE, C:13, s.29.

⁵⁹ Testiyi kaldırmak sahibinin görevidir. MERGİNANİ, C:4, s.319.

⁶⁰ KARAMAN, C:2, s.527.

Kazan ile katran kaynatılması sırasında yolda bulunan kazana, görme engelli birinin takılıp kolunu işlevsiz hale getiren bir şekilde yaralanması halinde kazanı koyan kişinin yarım diyet ödemesine hükmedilmiştir: *“Kalafatçı olan Zeyd, kazğan ile katran kaynadub kazğanı izn-i sultani yoğiken tarık-ı amda vaz’ ittikden sonra a’ma olan Amr, tarikdan müür iderken kazğandan sürçüp kazğanın içine düşmekle bir kolu muhterik olub ba’de’l-bür’ Amr’ın kolu bi’l-küllüye amel-i manda olsa Zeyd’e ne lazım olur? El-Cevab: Nısıf diyet.”*⁶¹

D. ZARARIN ORTAYA ÇIKMASI

Bina veya yapı eseri malikinin sorumlu tutulabilmesi için zarar ortaya çıkmalıdır. Zarar yoksa sorumluluk da yoktur. Bina veya yapı eserine malik olan kişi bu maldan kullanma, yararlanma ve bulundurma ölçütünde faydalanabilir. Bu ölçütlerde malikin uymak zorunda olduğu bazı sınırlar bulunmaktadır. Bu sınırları aşan malik, bir zarara sebebiyet verirse, verdiği zarardan sorumlu olur.⁶²

Kendisine ait bir arazi üzerine inşaat yapan malik, yaptığı taşınmazın komşu arazi sahibine yönelik bir zarar vermesi durumunda, örneğin komşu taşınmazın duvarının çatlamasına, yıkılmasına sebep olursa, verdiği zarardan dolayı tazmin yükümlülüğü bulunmaktadır.⁶³ Aynı şekilde arazisine kuyu yapan malik, bu kuyuyu komşu kuyunun suyunu kesmek amacıyla yaparsa veya diğer kuyunun suyunu kirletmek için lağım çukuru kazarsa bu durum, mülkiyet hakkının sınırlandırılması sonucunu doğuracaktır.⁶⁴ Bunun dışında kişi kendi mülkünde kuyu

⁶¹ FETAVAYI ALİ EFENDİ, Cild-i Sani, s.472; HALEBİ, C:4, s.310.

⁶² FETAVAYI HİNDİYYE, C:13, s.32-33.

⁶³ KAHVECİ, s.8.

⁶⁴ Mecelle, md.1287; KÖSE Saffet, İslam Hukukunda Hakkın Kötüye Kullanılması, İstanbul, 1997, s.155-156. Hanefilere göre böyle bir örnekte sonradan açılan kuyunun önceki kuyunun suyunu etkileyebilecek mücavir alanı (harim) içinde bulunmasının sorumluluğun doğabilmesi için şart olduğu görüşündedirler. Mecelle, md.1287-1288.

kazmak isterse ve komşu mülkün sahibi “açacağıın bu kuyu benim kuyumun suyunu çeker” diyerek kuyunun açılmasını engelleyemez.⁶⁵

E. İLLİYET BAĞI

Türk hukukunda ortaya çıkan zarar ile yapılaşta ki bozukluk veya bakım eksikliği arasında bir bağın bulunması tazmin sorumluluğu açısından esastır. İlliyet bağının ispatı ile yükümlü olan taraf zarar görendir.⁶⁶ Malik inşa aşamasında bizzat ilgilenme imkânı olmadığını, inşaatı uzman kişilere bırakıp, bakımı da bu kişilere yaptırdığını öne sürerek sorumluluktan kurtulamaz.⁶⁷

Zarar ile illiyet bağını kesen sebepler mücbir sebep, zarar görenin kusuru veya üçüncü kişinin kusurudur. Bu sebeplerden birinin bulunması halinde yapı malikinin sorumluluğundan ve dolayısıyla tazminat söz edilemez.⁶⁸

Merginani, illiyet bağının sorumluluk için gerekli olduğunu verdiği örnekle ortaya koymuştur. Buna göre yıkılan bir duvar sonucunda bir kişi ölürse ve başka biri de bu ölüye takılıp ölürse ikinci ölüden dolayı duvar sahibinin sorumluluğu yoktur. Ölüyü kaldırmak ölünün mirasçılarının görevidir.⁶⁹ İkinci kişi doğrudan duvarın yıkılmasından dolayı ölmemiş; ölen kişiye takılıp ölmüştür. Ölümü ile duvarın yıkılması arasında illiyet bağı ortadan kalkmıştır. Bu sebeple duvar sahibinin sorumluluğu ortaya çıkmamıştır.

Bir kimsenin yola kazdığı kuyuya düşen bir kişi, açlık veya üzüntü sebebiyle bu kuyunun içinde ölürse Ebu Hanife’ye göre açlık ve üzüntü kuyudan değil; insanın kendisinden kaynaklandığı için kuyuyu kazan sorumlu olmaz. Ebu Yusuf’a göre ise açlıktan ölme durumunda sorumlu

⁶⁵ “Zeyd mülk menziline su kuyusu hafretmek murad ettikte carı Amr ”Hafredeceğin kuyu kuyumun suyunu cezbeder” deyu Zeyd’i men’a kadir olur mu? el-Cevab: Olmaz” **FETA-VAYI FEYZİYE**, No:2469, s.422.

⁶⁶ Bu ispat yükümlüğü açısından hâkimin esnek olması gerektiği görüşü hukukumuzda kabul edilmektedir. **BAŞ**, s.108.

⁶⁷ Bu sorumluluk açısından illiyet bağının kesilmesi olasılığı dar anlamda yorumlanmaktadır. **BAŞ**, s.110-111; **ERTEN**, s.230.

⁶⁸ **KILIÇOĞLU**, Ahmet, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Ankara, 2010, s.252; **KOÇ**, s.79, **OĞUZMAN-ÖZ**, s.620; **KAHVECİ**, s.96.

⁶⁹ **MERGINANI**, C:4, s.319.

olmaz; fakat üzüntüden ölme durumunda sorumlu olur. Çünkü düşenin üzüntüsünün sebebi, kuyuya düşmesidir. İmam Muhammed'e göre ise her iki durumda da kuyuyu kazan sorumlu olur. Çünkü aklıktan ölmesinin de, üzüntüsünün sebebi de kuyudan kaynaklanmaktadır.⁷⁰

Türk hukukunda mücbir sebep açısından somut olaya göre farklı yorumlar yapıldığı görülmektedir. Mücbir sebep olarak kabul edilen fırtınanın çatıyı uçurması örneğinde, eğer olay fırtınanın çok yaşandığı bir bölgede yaşanmışsa mücbir sebep olmayabilir.⁷¹ Aynı şekilde deprem afeti mücbir sebep olarak kabul edilirken, depremin sıklıkla yaşandığı bir bölgede veya düşük şiddette yaşanması durumunda mücbir sebep olmaktan çıkabilir.⁷²

İllyet bağı kesen sebeplerden bir diğeri olan zarar görenin kusuru ise bina veya yapı eserindeki eksiklik veya bozukluğu bilmesine rağmen önlemeyen veya önlenmesi için bir teşebbüste bulunmayan ve kullanmaya devam eden kişi örneğinde söz konusu olabilir.⁷³ Burada temel alınan nokta zarar görenin zararı görecektir ve önleyebilecek durumda olmasına rağmen bunu yapmamasıdır. Zarar görenin kusurunun illiyet bağı kesmesi, İslam hukukunda da söz konusudur. Serahsi, daha önceden açılmış olan bir kuyuya bir kimse kasıtlı olarak düşmesi durumunda, kuyuyu açanın bir sorumluluğu olmayacağını belirtmiştir.⁷⁴

Günümüzde illiyet bağı koparan bir diğer husus, üçüncü kişinin ağır kusurudur. Davacı ve davalı dışındaki bir kişinin, ağır kusuru ile bina veya yapı eseri sahibi veya kullanıcısının sorumluluk alanını aşması, illiyet bağı koparmaktadır. Kiracı, binanın bakımı ile sorumlu olan kişi ve malikin yanında çalıştırdığı kişiler, üçüncü kişi olarak kabul edilmemektedir. Zarar görenin yardımcılarının üçüncü kişi olabilmesi

⁷⁰ **MERGİNANİ**, C:4, s.314; **SERAHSİ**, C:27, s.15.

⁷¹ **Yargıtay 4.HD** 11.10.1977, E.9821/K.9394.

⁷² **TÜZEMEN Ekrem**, "Borçlar Kanunu'nun 58. Maddesi Üzerine Bir İnceleme" *Adalet Dergisi*, S: 1, 1945, s.25; **BAŞ**, s.111. Teknik vasıtalar aracılığıyla önlenemeyen tehlikeler (paratoner vb.) mücbir sebep sayılmaz. **ERTEN**, s.231.

⁷³ **ERTEN**, s.235. Arabası ile duvara çarpıp bu duvarın yıkılması sonucu zarara uğrayan kişinin durumunda olduğu gibi. **BAŞ**, s.113.

⁷⁴ **SERAHSİ**, C:27, 16.

ise mümkündür.⁷⁵ Üçüncü kişilerin kusuru, belirli bir noktaya gelmedikçe illiyet bağı koparmaya yetmez. Burada her somut olay bakımından değerlendirme yapılarak, üçüncü kişinin kusurunun bina veya yapı eseri sahibinin sorumluluğunun önüne geçtiği durumlarda illiyet bağının kesildiği kabul edilecektir.

İslam hukukuna göre bir kimse işçi tutarak bir bina yaptırırsa inşaat bittikten sonra bu binadan kaynaklanan zararlardan işçiler değil, binayı yaptıran sorumlu olur.⁷⁶ Eğer inşa edilen yapı henüz daha bitmeden bir zarar meydana gelirse, yaptıran değil, işçiler sorumlu olur; çünkü işçilerin hatası veya ihmali sebebiyle bu kaza ve zarar meydana gelmiştir.⁷⁷

III. SORUMLULUĞUN SONUÇLARI

Bina veya yapı eseri malikinin sorumluluğu, zarar öncesinde malikin bazı tasarruflarının kısıtlanması, zarar sonrasında ise zararın tazmin edilmesi şeklinde sonuçlar doğurmaktadır.

A. MALİKİN TASARRUFLARININ KISITLANMASI

Bina veya yapı eseri malikinin bir mal üzerindeki tasarrufları, başkalarına zarar vermeme koşuluna bağlı olarak sınırlandırılabilir. Hangi tasarrufların sınırlandırılıp hangilerinin sınırlandırılmayacağına farklı ölçütler ileri sürülmektedir. Bu ölçütler tasarruf ile elde edilecek yarar ile başkalarına verilecek zarar arasında bir karşılaştırma yapılması veya başkalarının uğrayacağı zararın boyutu şeklinde olabilir.

Mecelle md.30'a göre "*Defi mefasid celb-i menafi'den evladır.*" Yani kötülüklerin engellenmesi, yarar sağlamaktan önce gelir. "Zararın giderilmesi yararın sağlanmasından önce gelir" manasında da algılayabileceğimiz bu hükme göre bir hakkın kullanılması, hak sahibine bir yarar

⁷⁵ ERTEN, s.235; BAŞ, s.117.

⁷⁶ MERGİNANİ, C:4, s.314; SERAHSİ, C:27, s.15.

⁷⁷ SERAHSİ, C:27, s.8; HALEBİ, C:4, s.312; ŞEYH BEDREDDİN, C:2, s.1419. Eğer sonradan oluşan bakım eksikliği sebebiyle yıkılacak duruma gelmiş olan bir bina için, malik işçiler tutup zarara yol açmaması için binayı yıktırmaya başlarsa ve işçilerin binayı yıkarken birinin ölümüne sebebiyet vermeleri durumunda ölen kişinin diyetini bina sahibi değil işçiler öder. MAVSİLİ, C:4, s.292; FETAVAYI HİNDİYE, C:13, s.32.

sağlarken başka birine ise zarar veriyorsa, zararın ortaya çıkmaması, yararın sağlanmasına öncelenir ve hak sahibinin tasarruf yetkisi sınırlandırılır.⁷⁸

Bina veya yapı eseri malikinin, tasarruflarının kısıtlanmasına yönelik örnekler, Osmanlı uygulamasında yer almıştır. Konuya ilişkin bir mahkeme kaydı şöyledir:

“Mahrûse-i Üsküdar’da Evliyâ Hoca mahallesi sâkinelerinden olup ebnâ-i sipâhiyândan olan Mahmud Bey b. Hüseyin meclis-i şer’de 228âmile-i kelâm ve bast-ı merâm kılıp Ümmî Hâtun bt. Şucâ’ benim bennâ zirâ’ıyla on dokuz zirâ’ tûlü ve bir buçuk zirâ’ arzı olan 228âmilen Ahmed’den bir mikdâr yerim alıp ve yine onun üstünde iki pencereyi öyle havâle olup ve yine merdiven başında sekiz arşın mikdârı bir havâlesi olup ve tahta duvarın dibine toprak döküp ve bahçemde olan kuyuya yukarı evinin havâlesi vardır kibel-i şer’den üzerine varılıp ahâlî-i vukûfdan suâl olunmasın ricâ eylerim dedikde zikr olunan mahalle Mevlânâ Mehmed ile hâssa mi’mârlardan Ali Bey ve Usta Yorgi irsâl olunup vardıklarında keşf olunup müdde’î-i mezbûr da’vet edip mezbûre Ümmî Hâtun havâlesi benim damlalığımdan bir direk üzerine mertek ve tahta duvarımın dibine toprak döküp ve bahçeye yukarı evinin havâlesi olup men’ olunmasın taleb ederim deyicek mezbûre Ümmî Hâtun’dan suâl olundukda ben bilmem eğer şer’an zararım var ise men’ edeyim deyicek zikr olunan dokuz zirâ’ tûlü olan 228âmilen li kül zararı on sekiz parmak enli bir arşın boy-lu duvar yukarıya değin dolma duvar ola bununla def’ olunur ve tahtanın dibine ya hendek kazmayla veyâhud taş duvarıyla ve havâle tahta ile men’ olunması lâzımdır deyu mezbûrân ustalar haber verdiğini mevlânâ-yı müşârunileyh haber vermeğin zikr olunan zararların men’ine tenbîh olunup ve mâ hüve’l-vâki’

⁷⁸ Konu ile alakalı bir fetva örneğinde, bir kişinin inşa ettiği evde açtığı pencere, komşu evin hanımlara mahsus bölümüne bakıyorsa ve bunun üzerine pencereyi tahta perde ile ören ev sahibini komşu ev sahibi “bu tahta perdeler yetmez, taş duvar ör” diye zorlama hakkına sahip değildir. “Zeyd’in mülk menzilinde ihdas ettiği fevkani odasının pencerelerinden Amr’ın makarr-i nisvan olan mevazı görünüp havalesi olmakla Zeyd pencerelerinin önüne tahta perde çekip havalesini def eylese Amr razı olmayıp “Pencerelerini taş duvar eyle” deyu cebre kadir olur mu? el-Cevab: Olmaz.” **FETAVAYI FEYZİYE**, No:2481, s.426. Benzer bir kadı sicili örneğinde ise komşu evin duvarının avlusunu görmesini engelleyecek şekilde yeniden yapılması isteği komşu tarafından haklı bulunmuştur. **Üsküdar 84 Numaralı Kadı Sicili**, cilt: 10, sayfa: 263 Hüküm no: 404 Orijinal metin no: [38a-6], www.kadisicilleri.org s.e.t. 09.02.2020.

tahrîr olundu. Tahrîren fî evâsıtı Şa'bâni'l-mu'azzam sene elf. Şuhûdü'l-hâl: Hüseyin Ağa b. Abdullah, Hamza Bey b. Abdullah el-cündî, el-Hâc İbrahim b. Keyvan, Muharrem b. Hasan, Ali b. Davud, Hızır Hoca b. İbrahim"⁷⁹

Bu durum bina veya yapı malikinin, kusura dayanmayan objektif sorumluluğu; yani kusursuz sorumluluğu kapsamındadır. Bina veya yapı maliki bu hakkın ve taşınmazın sınırlarını aşarak bir tasarrufta bulunduğu takdirde, kusur sorumluluğu söz konusu olacaktır.

B. TAZMİN SORUMLULUĞU

Hz. Peygamberin "Zarar yoktur. Zarara zararlar karşılık verme de yoktur"⁸⁰ ve "Zarar izale olunur" hadisleri İslam hukukunda zararın tazmini açısından başvurulacak hukuki dayanaklardandır.⁸¹ Buradaki zarardan kasıt, doğrudan zararlar yanında, dolaylı zararı da kapsamaktadır. Günümüz hukukuna benzer bir anlayış olduğu görülmektedir.

Günümüzde kaçırılmış kazanç, alınamamış kira bedeli de dolaylı zarar kapsamında tazmin edilmelidir.⁸² Örneğin ısı yalıtımı için akciğere zararlı bir madde kullanılmış olan bir evde uzun süre ikamet eden kişi, bu kullanım sebebiyle rahatsızlık geçirirse malikin sorumluluğu doğabilecektir.⁸³ Bahsedilen şartlar oluştuğu takdirde zararı ortaya çıkan kişi zararın tazmin edilmesini isteyebilir.⁸⁴ Zarar görenin kusuru bulunmasına rağmen bu kusur illiyet bağıni kesebilecek seviyede değilse kusur oranında tazminattan indirim yapılır.⁸⁵

Osmanlı uygulamasında yer alan örneklerde, kuyulardan insanların zarar görmesi durumunda diyet, hayvanların zarar görmesi durumunda ise tazminat hükmü verildiği görülmektedir. Diyet de tazminata

⁷⁹ Üsküdar 84 Numaralı Kadı Sicili, cilt: 10, sayfa: 309, Hüküm no: 506, Orijinal metin no: [48b-3], www.kadisicilleri.org s.e.t. 09.02.2020.

⁸⁰ ZUHAYLİ, C:8, s.148.

⁸¹ KAHVECİ, s.12.

⁸² ERTEN, s.215, OĞUZMAN/ÖZ, s.589. Manevi tazminat talep edilebilir. BAŞ, s.106.

⁸³ BAŞ, s.107.

⁸⁴ KOÇ, s.82; OĞUZMAN/ÖZ, s.622.

⁸⁵ BELGESAY Mustafa Reşit, Türkiye Temyiz Mahkemesi ve İsviçre Federal mahkemesi Kararlarının Analizi, İÜHFİM, C: VI, S:4, 1940, s.858; KOÇ, s.84.

benzer bir kurum olduğundan, zararın sonucunun Osmanlı uygulamasında da tazminat olduğu söylenebilir.

Tazmin yükümlüğü bulunan kişiler, kanunda malik ile intifa ve oturma hakkı sahipleri olarak belirlenmiştir. Sorumluluk konusu bozukluk veya bakım eksikliği önceki malikten kaynaklansa bile, zararın meydana geldiği tarihteki malik sorumlu olacaktır.⁸⁶ İntifa ve oturma hakkı sahiplerinin sorumluluğu ise sadece bakım eksikliğinden dolayıdır. Binanın ilk inşasındaki bozukluktan dolayı bu kişileri sorumlu tutmak, sorumluluğun aşırı genişletilmesi sonucunu doğuracağından kabul edilmemiştir.⁸⁷

İslam hukukuna göre yapı maliki, sahibi olduğu taşınmazda ot, anız, çalı-çırpı yakma gibi bir faaliyette bulunacaksa rüzgârın durumu gibi faktörleri dikkate almalı ve olası bir dikkatsizlik veya doğal sebeple komşu arsadaki ekin, bağ veya bahçeye zarar verme ihtimalini düşünmeli ve ona göre önlemler almalıdır.⁸⁸ Aksi halde ortaya çıkacak olası bir

⁸⁶ SERAHSİ, C:27, s.9; FETAVAYI HİNDİYYE, C:13, s.27; ERTEN, s.158, ATAAY Aytekin, Borçlar Hukuku Genel Teorisi, İstanbul, 1995, s.342. Malik bakım yükümlüsü olarak birisini tutsa veya görevlendirse (kapıcı, bekçi vb.) bile bu durum malikin sorumluluğunu etkilemez. BAŞ, s.122. İslam hukuku burada yapıdaki bozukluk ile sonradan ortaya çıkan bozukluk açısından değişen bir sorumluluk öngörmüştür. Sonradan ortaya çıkan bozuklukta sorumlu olan malik zarar tarihindeki malik iken; en başta bulunan bozuklukta ise sorumlu olan ilk yapıda bozukluğu ortaya çıkaran maliktir. Sonradan ortaya çıkan bozuklukta malik yapıyı sattıktan sonra sorumluluktan kurtulur; çünkü maliki olmadığı yapıyı düzeltme imkânı bulunmamaktadır. SERAHSİ, C:27, s.10. Bir kimse kamuya açık bir yola taşan bir sundurma yapsa ve daha sonra evi satarsa ve bu sundurma sebebiyle bir kişi ölürse ölen kişinin diyetini ödemekle yükümlü olan malik zararın gerçekleştiği andaki değil; ilk olarak taşkın bir şekilde sundurmayı yapandır. Çünkü bu sundurmayı yapması kişinin ölümüne sebebiyet vermiştir. SERAHSİ, C:27, s.7; BİLMEN, C:7, s.388.

⁸⁷ İntifa hakkı taşınır veya taşınmazlar üzerinde söz konusu olabilirken; oturma hakkı ise sadece taşınmaz veya sürekli hak olarak kaydedilmiş bir üst hakkı üzerinde söz konusudur. BAŞ, s.126.

⁸⁸ Eğer bir kişi yola bir ateş közü bırakır ve bu köz bir malın yanmasına sebep olursa közü bırakan sorumlu olur; fakat rüzgâr bu közü başka bir yere taşıyıp taşınan yerde bir zarara sebebiyet verirse közü ilk koyan sorumlu olmaz. Bunun sebebi rüzgâr dolayısıyla kişinin ilk fiili hükümsüz kalmış olur. Bazı âlimler ise hava rüzgârlı ise ve rüzgârın bu közü başka yere taşıyabileceği öngörülüyorsa sorumlu olur görülmüştür. MERGİNANİ, C:4, s.311; SERAHSİ, C:27, s.8; FETAVAYI HİNDİYYE, C:13, s.39; ŞEYH BEDREDDİN, C:2, s.1418, BİLMEN, C:7, s.387.

zarardan sorumlu olmalıdır. Aynı durum yapıdaki atık suyun tahliyesi durumunda da geçerlidir. Gerekli önlemleri almayan yapı malikinin sorumluluğu, dolaylı sorumluluk kapsamında kabul edilir ve zarar tazmin ettirilir.⁸⁹ Kendi arazisini sulama hakkı bulunan taşınmaz sahibi sulama yaparken, fazla suyun akıp komşu taşınmaza zarar vermesi durumunda Hanefilere göre istihşanen sorumlu olur ve ortaya çıkan zarar tazmin ettirilir.⁹⁰

SONUÇ

Sorumluluk hukuku içerisinde kusursuz sorumluluk halleri, geçmişe göre daha geniş bir yere sahip olmuş; hukuk sistemleri, daha fazla sayıda hali, kusursuz sorumluluk hali olarak kabul etmeye başlamıştır. Türk hukukunda yer alan kusursuz sorumluluk hallerinden biri de bina veya yapı eseri malikinin sorumluluğudur. Bina ve yapı eseri malikinin sorumluluğu, hukuk tarihimizde teorisi tartışılmış ve uygulamaya yansımış bir sorumluluk türüdür. Bina ve yapı eseri malikinin sorumluluğunun hukuk tarihimizdeki uygulanışı, günümüz hukuku ile örtüşen ve çatışan yönleri, bu çalışmanın konusunu oluşturmuştur.

Bina ve yapı eseri maliki, belirli şartların varlığı halinde sorumlu tutulmuştur. Bahsi geçen bina veya yapı eserleri arasında, kuyular gibi Osmanlı uygulamasını yansıtan örnekler olduğu gibi, günümüze benzer şekilde binalar ve diğer yapı eserleri yer almıştır.

Bina ve yapı eserinin yapılışındaki bozukluk, günümüz Türk hukukunda olduğu gibi Osmanlı uygulamasında da sorumluluk şartları arasında olmuştur. Bakım eksikliği hususunda ise mezhepler arasındaki farklı yaklaşımlar, İslam hukuku teorisine zenginlik kazandırmıştır. Bu hususta Hanbeli görüşü, günümüz hukuku ile yakın iken; Hanefi ekolünde malikin sorumluluğu için uyarılması şartı aranmıştır. Şafiiler ise maliki hiçbir şart altında, bakım eksikliğinden dolayı sorumlu kabul etmemiştir.

⁸⁹ SERAHSİ, C:27, s.25-26; ALİ HAYDAR, *Hocaeminefendizade* (1330) *Dürerü'l-Hükkam Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, İstanbul, s.555.

⁹⁰ FETAVAYI HİNDİYYE, C:13, s.53; BİLMEN, C:7, s.383; KAHVECİ, s.16.

Bina veya yapı eserinden kaynaklanan zarar ile illiyet bağı bulunması, sorumluluk için aranan diğer şartlardır. İliyet bağı kesen sebeplere ilişkin güncel hukukla uyumlu örnekler, Osmanlı hukukunda yer almıştır.

Bina veya yapı eseri malikinın tasarruflarının kısıtlanması, Osmanlı uygulamasında sık rastlanan bir durumdur. Özellikle komşuluk hukukuna ilişkin hallerde, malikin tasarruflarının sınırlandırıldığı görülmektedir. Kişilere karşı haksız fiillerde diyet, mala verilen zararlarda tazmin sorumluluğunun işletildiği görülmektedir. Bina veya yapı eseri maliki, Osmanlı uygulamasında genellikle kusuru sebebiyle sorumlu tutulmuştur. Bakım eksikliğinden kaynaklanan sorumluluk hallerinde, Hanbeli hukukçular kusursuz sorumluluk doğması gerektiğini savunmuşlardır.

KAYNAKLAR

- AKİPEK, Jale/AKINTÜRK, Turgut**, Eşya Hukuku, İstanbul, 2009.
- AKMAN, Ahmet**, İslam Hukuku'nda Akdî Mesuliyet ve Tazminat, Ankara, 2019.
- AKMAN, Mehmet**, "Osmanlı Hukukunda Faili Bilinmeyen İtlaf Durumlarında Öngörülen Ortak Sorumluluğun Hukuki Niteliği", Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları, S:3, 2007.
- ALİ HAYDAR, Hocaeminefendizade**, Dürerü'l-Hükkam Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm, İstanbul, 1330.
- ATAAY, AYTEKİN**, Borçlar Hukuku Genel Teorisi, İstanbul, 1995.
- AVCI, Mustafa**, Türk Hukuk Tarihi, 8. baskı, Konya, 2019.
- AYDIN, M. Akif**, "İtlaf", TDV İslam Ansiklopedisi, C.23, İstanbul, 2001.
- AYDIN, M. Akif**, Türk Hukuk Tarihi, 13. baskı, İstanbul, 2015.
- AYKANAT, Tuba**, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanının Sorumluluğu, Ankara, 2019.
- AYTEKİN NAİMİ, Tuğba**, Bina ve Yapı Eseri Malikinin Sorumluluğu (BK.m.58), (Yüksek Lisans), Doğu Akdeniz Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, 2011.
- BARDAKOĞLU, Ali**, "Hak", TDV İslam Ansiklopedisi, C.15, İstanbul, 1997.
- BAŞ, Ece**, 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu'nda Bina veya Yapı Eserlerinden Doğan Sorumluluk (TBK md.69 – BK m.58), (Yüksek Lisans), Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- BEHCET'ÜL FETAVA**, Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi, Hazırlayan: KAYA Süleyman ve heyet, İstanbul, 2011.
- BELGESAY, Mustafa Reşit**, Türkiye Temyiz Mahkemesi ve İsviçre Federal mahkemesi Kararlarının Analizi, İÜHFİM, C: VI, S:4, 1940.
- BELGESAY, Mustafa Reşit**, Kuran Hükümleri ve Modern Hukuk, İstanbul, 1963.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi**, Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu, İstanbul, 1974.

EREN, Fikret, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 17. baskı, Ankara, 2014.

ERTEN, Ali, Türk Borçlar Hukukuna Göre Bina ve İnşa Eseri Sahiplerinin Sorumluluğu – BK md.58, Ankara, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 2000.

Eyüb 61 Numaralı Kadı Sicili, cilt:27, sayfa:199, hüküm no: 212, orijinal metin no: [42a-2], www.kadisicilleri.org s.e.t. 09.02.2020.

FETAVAYI ABDÜRRAHİM, Menteşzade Abdürrahim, İstanbul, 1243.

FETAVAYI ALİ EFENDİ, Çatalcalı Ali Efendi, Açıklamalı Osmanlı Fetvaları, Hazırlayan: DEMİRTAŞ H. Necati, İstanbul, 2014.

FETAVAYI FEYZİYE, Şeyhülislam Feyzullah Efendi, Hazırlayan: KAYA Süleyman, İstanbul, 2009.

FETAVAYI HİNDİYYE, Çeviren: EFE Mustafa, Ankara, 2004.

Galata 90 Numaralı Kadı Sicili, cilt: 40, sayfa: 395, Hüküm no: 527, Orijinal metin no: [79a-3], www.kadisicilleri.org s.e.t. 09.02.2020.

GÜVEL, Övünç, “Roma Hukukunda Sorumluluk”, SÜHFD, C:25, S:2, 2017.

HALEBİ, İbrahim b. Muhammed b. İbrahim, Mülteka'l-Ebhur, 2. baskı, Çeviren: UYSAL Mustafa, İstanbul, 1972.

KAHVECİ, Nuri, “İslam Hukukuna Göre Sorumluluğun Unsurlarından İlliyyet Bağını Kesen Sebepler” KSÜİFD, Y:5, S:10, 2007.

KARAMAN, Hayreddin, Mukayeseli İslam Hukuku, İstanbul, 1999.

KILIÇOĞLU, Ahmet, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 13. baskı, Ankara, 2010.

KOÇ, Nevzat, Bina ve Yapı Eseri Maliklerinin Hukuki Sorumluluğu, Ankara, 1990.

KOSCHAKER, Paul, Roma Hususi Hukukunun Ana Hatları, Ankara, 1973.

KÖSE, Saffet, İslam Hukukunda Hakkın Kötüye Kullanılması, İstanbul, 1997.

- MAVSİLİ, Abdullah b. Mahmud**, el-İhtiyar (li Ta'lili'l-Muhtar), Çeviri: KESKİN Mehmet, İstanbul, 2013.
- MEHMED ZİYAEDDİN, Türközade Hafız**, Osmanlı Hukuk Sözlüğü, Hazırlayan: GEDİKLİ Fethi / ONAT İbrahim Enes, İstanbul, 2017.
- MERGİNANİ, Ebu Bekir**, el-Hidâye (Delilleriyle Hanefi Fıkhu), Çeviren: MEYLANİ Ahmed, İstanbul, 2004.
- OĞUZMAN, M. Kemal/Öz, M. Turgut**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, İstanbul, 1998.
- RADO, Türkan**, Roma Hukuku Dersleri Borçlar Hukuku, İstanbul, 2006.
- REMZİ, Mehmet /AYDIN, Sezer**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, İstanbul, 2011.
- SERAHSİ, Ebubekir Muhammed b. Ahmed**, el-Mebcut, Çeviren: AK-ŞİT Cevat, İstanbul, 2008.
- ŞEN, Yusuf**, İslam Hukukunda Tehlike Sorumluluğu ve Uygulama Alanları, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya, 2007.
- ŞEYH BEDREDDİN**, et-Teshil, Şerhu Letaifi'l-İşarat, Editör: APAYDIN Hacı Yunus, Ankara, 2012.
- TÜZEMEN, Ekrem**, "Borçlar Kanunu'nun 58. Maddesi Üzerine Bir İnceleme" Adalet Dergisi, S: 1, 1945.
- ÜNAL, Mustafa**, İslam Hukukunda Haksız Fiil Sorumluluğu, Ankara, 2019.
- Üsküdar 01 Numaralı Kadı Sicili**, cilt:1, sayfa:348, hüküm no: 623, orijinal metin no: [97b-4], www.kadısicilleri.org s.e.t. 09.02.2020.
- Üsküdar 84 Numaralı Kadı Sicili**, cilt: 10, sayfa: 263 Hüküm no: 404 Orijinal metin no: [38a-6], www.kadısicilleri.org s.e.t. 09.02.2020.
- Yargıtay 4.HD 11.10.1977**, E.9821/K.9394.
- Yargıtay İBK 4.5.1966**, E.6/K.4 (RG 1.6.1966, S:12311).
- ZAPATA, Tan Tahsin**, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Ankara, 2012.

ZUHAYLİ, Vehbe, İslam Fıkhı Ansiklopedisi, Çeviren: Heyet, İstanbul, 1994.